

**ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ:
ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ**

УДК 159.923

*Леонід Оршанський, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики
трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва
Алла Валько, викладач кафедри методики трудового і професійного навчання
та декоративно ужиткового мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

**ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ:
ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ**

У статті розкривається сутність творчості як складного комплексного явища, детермінованого соціально-психологічними передумовами; виокремлені основні напрями вивчення творчості; аналізується взаємозв'язок діяльності та творчості; розглядаються особливості процесу розвитку творчої особистості.

***Ключові слова:** особистість, творчість, діяльність, процес, напрями та умови розвитку.*

Літ. 18.

*Леонид Оршанский, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедры
методики трудового и профессионального обучения и декоративно-прикладного искусства
Алла Валько, преподаватель кафедры методики трудового
и профессионального обучения и декоративно-прикладного искусства
Дрогобычского государственного педагогического университета
имени Ивана Франко*

**ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ: ФИЛОСОФСКИЙ И
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ**

В статье раскрывается сущность творчества как сложного комплексного явления, детерминированного социально-психологическими предпосылками; очерчены основные направления изучения творчества; анализируется взаимосвязь деятельности и творчества; рассматриваются особенности процесса развития творческой личности.

***Ключевые слова:** личность, творчество, деятельность, процесс, направления и условия развития.*

*Leonid Orshansky, Doctor (Pedagogy), Professor,
Head of the of Methods of Professional and Vocational Training and Arts Department
Alla Valko, Lecturer of Methods of Professional and Vocational Training and Arts Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko*

**THE PROBLEM OF CREATIVE PERSONALITY DEVELOPMENT:
PHILOSOPHIC, PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS**

The article deals with the creativity as a complex phenomenon, which is determined by social and psychological background. The main tendencies of creativity research are shown. The relation between activity and creativity is analysed. The features of the process of creative personality development are revealed.

***Keywords:** personality, creativity, activity, process, tendencies and conditions of development.*

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку цивілізації різко активізує творчі можливості людини. Відомо, що свій ціннісний світ людина формує у процесі духовно-практичної діяльності, створюючи соціокультурне середовище. Культура, своєю чергою, визначає певний рівень розвитку людської діяльності в її якісних категоріях. Однак слід зауважити, що не будь-яка діяльність сприяє розвитку духовно-матеріальної культури, а лише та, у процесі якої людина може найбільш повно самотвердитися та реалізувати свої творчі можливості.

Ідея розвитку творчої особистості має далеке історичне минуле і є одним із принципів навчання і виховання підростаючого покоління. У розвитку творчої особистості зацікавлені індивідуум, держава і людське суспільство в цілому. Суспільна практика свідчить, що людина спроможна творити впродовж цілого життя, проте спонтанний розвиток творчих здібностей особистості не забезпечує тих вимог, які висуваються сучасними умовами життєдіяльності в інформаційно-технологічному, глобалізованому світі. Розкриттю сутності

творчої діяльності й умов розвитку творчої особистості присвячена ця стаття.

Виклад основного матеріалу. Творчість була предметом дослідження з давніх часів. Перші спроби встановити сутність творчого процесу були здійснені ще в античні часи. Зокрема, Платон приймав за творчість те, що викликає перехід небуття в буття. Для Аристотеля творчість полягала у формуванні понять як засобів пізнання істотних властивостей предметів і явищ. У Парменіда творчість – це синтетична робота мозку зі з'єднання розрізнених відчуттів в єдине ціле. Згідно з Анаксагором, завдяки творчості усуваються суперечності свідомого уявлення про навколишній світ. На думку Демокрита, творчість – це наслідування природи, що супроводжується виходом людської свідомості за звичайні кордони розуму, оскільки впродовж життя людина постійно звикає до навколишнього середовища і втрачає з роками здатність розпізнавати механізми світової гармонії [1]. Як бачимо, у перших спробах з'ясування сутності творчості, вона аналізується з погляду філософії та практично не досліджується у контексті психології творчого мислення.

У сучасній вітчизняній філософії творчість розглядають як синтез різних форм діяльності при створенні нових якостей матеріального і духовного буття: оригінального, унікального, кращого, прогресивнішого, соціально значущого. У цій категорії відображається активне суб'єктно-об'єктне та суб'єктно-суб'єктне відношення. Отже, суттєвою ознакою творчості є її синтезуючий, цілеспрямований, свідомо прогностичний характер. Загальна теорія творчості як філософська наука, що вивчає сутність і закони творчої діяльності в матеріальному та духовному житті суспільства і людини, визначає творчість як соціально-історичне явище, що “виникає і розвивається у процесі взаємодії суб'єкта та об'єкта на основі суспільної практики, у своїй сутності виступає як самовиробництво та саморозвиток духовних і фізичних сил людини, її здібностей та потреб у соціально-історичному процесі пізнання і перетворення дійсності” [18, 264].

У психологічному словнику творчість розглядається як діяльність, у результаті якої створюються матеріальні і духовні цінності [5]. Усталеним в педагогіці є твердження, що творчість – це найвищий показник продуктивної, практично-перетворювальної діяльності людини [9]. Узагальнене означення цього феномену знаходимо в енциклопедичному словнику, де під творчістю розуміють продуктивну діяльність

людини, що породжує якісно нові матеріальні і духовні цінності та відрізняється неповторністю, оригінальністю й суспільно-історичною унікальністю [17, 347].

Вагомий внесок у різнобічне дослідження теорії творчості зробили Г. Батищев, М. Каган, Б. Кедров, А. Коршунов, В. Моляко, Я. Пономарьов, А. Шептулін, В. Шинкарук, А. Шумілін та ін. Про глибоке зацікавлення до творчості свідчать бажання багатьох дослідників створити теорію творчості. Зокрема, А. Кочергін [10] відзначає, що теорія творчості розвивалася у різних напрямках. Прихильники інтуїтивізму вважали, що творчість – це чисто інтуїтивний процес, продукт підсвідомої роботи людського мозку (такого ж погляду на творчість дотримувалися і деякі природодослідники). Прихильники теорії емпіричного походження творчості вважали: якщо відома мета, то її можна досягти шляхом різних комбінацій; різні спроби крізь низку невдач у кінцевому результаті ведуть до успіху. Таким чином, творчість вони зводили до суто логічного процесу виведення знань з вихідних положень. Представником цього підходу був всесвітньо відомий винахідник Т. Едісон, який у підтвердження емпіричного походження творчості заснував перший прототип науково-дослідної установи. Як бачимо, відбувалося протиставлення різними вченими інтуїції та логіки. Прихильники інтуїтивістського і логічного підходів до визначення творчості виділяли та досліджували різні її аспекти, при цьому представники кожного напрямку абсолютизували свої позиції і висновки.

У творчості, безумовно, важливу роль відіграє інтуїція, та все ж творчість (як процес розвитку наукових знань) не може бути зрозумілою без логіки. Луї де Бройль, підкреслюючи важливість наукової творчої інтуїції, водночас наголошував, що вона без логічного мислення може “ввести нас в оману” [13]. Таємниця творчості, на думку М. Бердяєва, полягає у тому, що творчий акт не може цілком визначитися матеріалом, який дає світ, у ньому присутня новизна, детермінована світом ззовні. Це є той елемент свободи, який існує в кожному дійсно творчому акті. Ще однією цікавою думкою М. Бердяєва є та, що “творчість людини не є вимога людини та її право, а є вимога Бога до Людини і обов'язок людини. Бог чекає від людини творчого акту як відповідь людини на творчий акт Бога” [3, 36]. З цього випливає, що до творчості здатна кожна людина, життя якої наповнене елементарними формами праці.

Творчість завжди була багатоаспектним об'єктом дослідження. Філософський аспект творчості – це проблема методології дослідження,

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

достовірності знань, результатів творчого мислення. Логіка вивчає творчість як систему логічно розвивального знання. Фізіологія досліджує взаємозв'язок процесів, які характеризують діяльність мозку в контексті успішності творчої діяльності людини. Кібернетика розглядає творчий процес з погляду закономірностей обробки інформації. Соціологія виявляє чинники, що стимулюють чи гальмують розвиток творчих здібностей людини. Психологія досліджує процес творчого мислення окремої людини і виявляє закономірності відкриття нового. Педагогіку цікавить проблема формування і розвитку творчої особистості.

Для розкриття механізму творчого акту важливе значення має дослідження того, як виникає задум, і план його реалізації. Головну роль тут відіграють знання. Зокрема, А. Брушлінський у праці "Творчий процес як предмет дослідження" висунув гіпотезу, що сучасне має зворотний вплив на знання, нагромаджені раніше. І що більший цей вплив, то вищий рівень творчого процесу. Те нове, що має відкрити дослідник, не існує як щось ні з чим не зв'язане, а перебуває у певній системі відношень, яка пов'язує його з уже відомим у цій проблемі. Розкриття цієї системи відношень і є шлях пізнання невідомого [4].

Деякі дослідники вважають, що процес пізнання неможливо уявити без логічних форм. Так, Б. Ломов [12] намагався описати інтуїцію через її зовнішню протилежність – алгоритм, який реалізується підсвідомо. Вивчення творчості, на його думку, можна спрямувати шляхом дослідження законів пізнання взагалі та законів „ущільнення” алгоритмів. При цьому інтуїтивне та логічне мислення не будуть взаємовиключатися: якщо логічне мислення є неперервний момент розвитку мислення, то інтуїція виступає як припинення поступу у розвитку, перехід кількості в якість, у результаті чого народжуються нові знання. А. Кочергін вважає, що процес творчого мислення складається з двох етапів перетворення інформації: формально-логічного і діалектичного [10]. В. Шинкарук та Л. Сохань стверджують, що творчість ніколи не стане предметом дослідження в науці, однак творчості можна навчити і їй можна навчитися. Виходячи з цього, дослідники пропонують шляхи, які стимулюють творчу діяльність, і розробляють на цих засадах методи підвищення ефективності творчого процесу [6].

Нагадаємо, що під творчістю найчастіше розуміється створення нового, яке залежно від ситуації і періоду життя людини є необхідним і корисним, тобто час певним чином зумовлює запит на "нове". А що таке "нове"? Чи можна те,

що раніше було невідоме, приймати за нове? Нове, наприклад, можна визначити як продукт творчої думки, що раніше не існував у такій формі, тобто продукт, який хоча й містить вже відомі матеріали, однак у завершеному вигляді обов'язково включає невідомі раніше елементи. Все ж новизна не може бути необхідною й достатньою умовою творчості, тобто новизна розв'язку завдання не робить його обов'язково творчим. У свій час А. Пуанкаре довів, що комбінації математичних сутностей можуть бути новими, але безплідними щодо їх результативності. М. Генле вважав, що нове виступає критерієм творчості за умови, коли дослідник звільняється від власних і панівних теорій чи забобонів. Якщо взяти до уваги, що творчість може розглядатися як процес, продукт, характеристика особистості, колективу, середовища, в якому він здійснюється, то стає зрозумілим, що новизна як критерій творчості потребує уточнення, бо в кожному з наведених вище випадків критерії творчості не можуть бути однаковими.

Важливу роль у виявленні критерію новизни відіграє соціологічний аспект дослідження творчості, бо він встановлює соціальне значення результату творчого процесу. П. Кравчук [11] обґрунтовує недостатність результативного підходу до зазначеної проблеми, бо при цьому не розкриваються відмінності між творчістю як процесом та її зовнішніми результатами, між сутністю творчості та не завжди адекватними формами її виявлення. Ми погоджуємося з твердженням ученого, за яким одним з головних недоліків традиційного тлумачення творчості є відкидання того, що людина виступає у процесі творчості не лише як суб'єкт пізнання і перетворення зовнішнього світу, а й одночасно як творець самої себе, своєї творчої сутності. Творча діяльність людини зумовлює зміни умов її життєдіяльності, розвитку її сутнісних сил. І. Каневська, проводячи теоретичний аналіз природи творчості, визначає її як суспільно корисну, прогресивно спрямовану перетворювальну діяльність, у процесі якої створюються не лише матеріальні та духовні цінності, а й здійснюється саморозвиток, самореалізація самого суб'єкта творчості [7, 12].

Процес формування творчої особистості дослідниками здебільшого розглядається через вивчення її діяльності. Нас категорія діяльності цікавить у контексті співвідношення з творчістю особистості, як умова реалізації її творчих здібностей. Відомий вчений Б. Ананьєв діяльність людини визначає як "абсолютний стан або засіб існування її соціальної сутності подібно до того,

як рух є абсолютний стан матерії та засіб її існування [1, 49]. П. Кравчук не обмежується розумінням діяльності лише як характеристики людської сутності, вважаючи, що діяльність потрібно розглядати не лише як зміну її зовнішнього боку, а й як перетворення внутрішнього світу людини, розкриття і реалізацію її прихованих потенцій у процесі розвитку відносин із зовнішнім світом, включаючи світ собі подібних і природу [11]. Я. Пономарьов, навпаки, використання такого критерію діяльності вважає неправомірним, адже в цьому випадку діяльність не ставиться в залежність від обмеженості її предметного поля. Вводячи поняття “поріг розпредмечування” він доводить, що будь-які види людської діяльності не долають цього порогу, це вдається лише творчості [14]. С. Сисоєва стверджує, що творчість відрізняється від звичайної діяльності тим, що може саме те, що остання принципово не в змозі виконати, бо вона є прогресивним зрушенням самих порогів розпредмечування, які обмежують діяльність і замикають її у власній сфері [16]. Цікаво, що І. Каневська розглядає навчально-пізнавальну діяльність специфічним різновидом, особливим засобом творчості [7]. Вищезгадані положення підтверджують значні потенційні можливості навчально-виховного процесу для прояву творчості, розкриття творчого потенціалу, розвитку творчих здібностей, які значною мірою забезпечують успіх у навчанні та продуктивній діяльності.

Отже, творчість зазвичай розглядається дослідниками у двох аспектах: 1) як духовна або предметно-перетворювальна діяльність, зумовлена високим рівнем активності особистості, спрямованої на подолання суперечності й отримання кінцевого результату; 2) як сукупність якостей особистості, що забезпечують її самореалізацію та самоствердження. Суперечлива єдність цих двох аспектів знаходить відображення у науковій дискусії про взаємозв'язок творчості і діяльності. При цьому зазначається, що творчість виступає як родова характеристика людини. Створюючи умови свого життя, нові предмети, науку, техніку, мистецтво, людина створює саму себе, тобто перетворює життя у творчість.

Щодо взаємозв'язку діяльності та творчості, ми стоїмо на таких позиціях:

1. Діяльність є основою творчості, сутність людини виражається в діяльності, однак повністю в ній не виявляється, а творчість зумовлює високий рівень активності людини.

2. Творчість та діяльність спрямовані на перетворення навколишнього середовища та внутрішнього світу людини.

3. Не включаючи відношення до змісту діяльності і розглядаючи його як прояв ціннісних орієнтацій особистості, вважаємо, що саме мотиви є головним стимулом дій механізму творчості, об'єднувальним чинником між творчими можливостями особистості та їх рухом до реалізації поставленої мети, до дій, пов'язаних із розв'язанням суперечностей.

4. Погоджуючись з визначенням творчої діяльності за С. Сисоєвою про те, що саме творча діяльність сприяє становленню особистості як творчої [16]. При цьому акцентуємо увагу на суспільній (соціальній) і суб'єктивній значущості творчості. Стосовно останньої, то при ній новизна виявляється у самостійному підході до створення вже відомого в індивідуальному відкритті. Звідси, новизна виступає як об'єктивно (соціально) та суб'єктивно (особистісно) значуща. Тому творча діяльність сприяє становленню творчої особистості та людському прогресові.

Водночас вважаємо, що в сучасних умовах гуманізації суспільства необхідно переглянути поділ новизни на об'єктивно і суб'єктивно значущі складові. Принцип гуманності в суспільних відносинах передбачає творчий розвиток кожної людини, її самоствердження і самореалізацію. Саме тому результати творчої діяльності є завжди соціально значущими: як стосовно об'єктивно нового результату, так і особистісних зрушень у творчому розвитку людини.

У гуманістичній психології творчість розглядається як необхідна для життя людини форма існування, запорука її емоційного здоров'я, коли “розкріпачується творча енергія, знижується рівень тривожності і зменшується стрес” [15, 62]. Як приклад можна навести творчість народного майстра, який не тільки створює нове, оригінальне, а й одночасно відтворює давно відоме, традиційне, нерідко працює стереотипно, особливо коли діяльність носить репродуктивний характер. Філософське пояснення цього явища таке: якщо б людська сутність реалізовувалася адекватно в кожному окремому індивіду, тобто, якщо б кожний індивід був творцем, стверджував у своїй діяльності саме те, що хоче він, усі проблеми гуманізму були б подолані. Вони виникають тому, що зв'язок “людський рід – людський індивід” не є прямим, він опосередкований зв'язком “людина – суспільство”, в якому спосіб життєдіяльності кожної людини визначається соціальними умовами її життя, а ці останні – суспільним, економічним і політичним устроєм суспільства.

При дослідженні проблеми творчості використовуються як рівнозначні поняття “сутнісні сили”, “соціальні сили”, “творчі сили”. Так,

П. Кравчук зауважує, що у деяких видах робіт творчі сили за своєю сутністю ототожнюються з виробничими силами [11]. До їх структури включають трудову діяльність, свідомість, моральність, а також такі компоненти, як здібність до практично-перетворювальної діяльності; потреба у процесі творчості, пізнанні, спілкуванні, самореалізації; виробничо-економічні і соціальні інтереси; цілепокладання, змістом якого є “мета”, “засіб”, “результат”. У розумінні сутності творчих сил, то ми їх розглядаємо як дійсні, об’єктивні сили, що впливають на суб’єктивні здібності особистості і забезпечують реалізацію її творчих можливостей. Особливості творчої діяльності полягають у тому, що сам творчий процес впливає на його результат, який відображається не стільки у предметному сенсі, скільки у зміні самого суб’єкта творчості.

У педагогіці поширене трактування творчості з погляду форми, тобто творчості у малюванні, проектуванні, моделюванні та інших видах діяльності. Однак творчі можливості реалізуються не лише у спеціально організованій діяльності зі створення духовно-матеріальних цінностей, а й у самому процесі життя людини, самореалізації її як самоствердження через створення предметного світу та безпосередньо через саморозвиток і самовираження.

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки визначені такі основні напрями вивчення творчості: витіснення принципу діяльності принципом взаємодії, системним підходом; об’єднання когнітивного й особистісного аспектів психології творчості; використання поняття та інтенсивний розвиток дослідження рефлексії; дослідження творчості не тільки як діяльності зі створення нового; розуміння творчості як розвивальної взаємодії [16].

Вважаємо, що останнє тлумачення творчості як розвивальної взаємодії найбільше підлягає трансформації у педагогічних явищах. З цього погляду, заслугоує на увагу визначення творчості за В. Андрєєвим, який розглядає її як один із видів людської діяльності, спрямованої на подолання суперечності (розв’язування творчого завдання), і для якої необхідні об’єктивні (соціальні, матеріальні) та суб’єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), результат якої має новизну й оригінальність, особистісну та соціальну значущість, а також прогресивність [2, 14]. При цьому визначальну роль у сутнісному розумінні творчості відіграють творча діяльність, творчі уміння і творчі здібності особистості.

Щодо останніх, то нами відкидаються різного роду спекуляції з приводу того, чи піддаються

творчі здібності особистості педагогічному впливові і чи всі індивідууми успадковують задатки творити. При цьому, стоїмо на позиції, що творчі здібності особистості обмежені у своєму розвитку отриманими нею при народженні розумовими задатками (В. Бехтерев) і доводимо, що за сприятливих педагогічних умов останні проявляються у формі пізнавально-творчих здібностей, відносний вміст кожної складової яких суттєво залежить від технології навчання. Нами визначені такі умови розвитку творчої особистості: 1. Створення творчої атмосфери на заняттях. 2. Упровадження відкритих, інтерактивних методів навчання. 3. Правильна послідовність залучення студентів до творчої діяльності. 4. Запровадження цілеспрямованої і системної творчої діяльності. 5. Використання аналогії як основного методу активізації пізнавально-творчого мислення. 6. Обов’язковість диференціації при виконанні завдань творчого характеру. 7. “Матеріалізація” творчих задумів та пропагування результатів. 8. Доброзичливість в обігуванні творчих задумів.

Висновки. Таким чином, зробимо узагальнення щодо сутності такого феномену, як творчість. З нашого погляду, творчість – це складне комплексне явище, детерміноване соціально-психологічними передумовами, що виступає у вигляді розвивальної взаємодії суб’єкта й об’єкта та спрямоване на розв’язання діалектичної суперечності відповідно до поставленої мети. Для творчості необхідно створити об’єктивні соціальні і матеріальні умови, виявити та стимулювати суб’єктивні якості і властивості особистості (можливості, потенціал, мислення, творчі здібності, уміння тощо). Творча особистість нами розглядається як суб’єкт творчих соціальних відносин та продуктивної творчої діяльності, який характеризується розвиненими творчими якостями. Ці якості виявляються у творчій діяльності і міжособистісній взаємодії, забезпечують створення об’єктивно (суб’єктивно) нових, соціально й особистісно значущих результатів. Підґрунтям творчої особистості є її креативність, детермінована творчою активністю.

1. *Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М.: Наука, 1977. – 380 с.*

2. *Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В.И. Андреев. – Казань: Изд. Казанского ун-та, 1988. – 240 с.*

3. *Бердяев Н.А. Самосознание: Опыт*

**ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ:
ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ**

- философской автобиографии / Н.А. Бердяев. – М.: Мысль, 1990. – 220 с.
4. Брушлинский А.В. Творческий процесс как предмет исследования / А.В. Брушлинский // Вопросы философии. – 1965. – № 7. – С. 64–66.
5. Давыдов В.В. Психологический словарь / [сост.: Давыдов В.В., Запорожец А.В. и др.]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-пресс, 1996. – 440 с.
6. Жизнь как творчество: социально-психологический анализ / В.И. Шинкарук, Л.В. Сохань, Н.А. Шульга и др.; [отв. ред. Л.В. Сохань, В.А. Тихонович]. – К.: Наук. думка, 1985. – 304 с.
7. Каневская И.Г. Формирование творческих способностей студентов в процессе трудового и эстетического воспитания: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.02 / И.Г. Каневская. – М., 1989. – 21 с.
8. Кедров Б.М. О творчестве в науке и технике / Б.М. Кедров. – М.: Молодая гвардия, 1987. – 192 с.
9. Кічук Н.В. Формування творчої особистості вчителя / Н.В. Кічук. – К.: Либідь, 1991. – 96 с. – (Ін-т пед. і психол. проф. освіти АПН України).
10. Кочергин А.Н. Моделирование мышления / А.Н. Кочергин, А.В. Брушлинский // Мышление человека. – М.: Изд. полит. литературы, 1969. – С. 184 – 212. – (Ин-т психологии АПН РСФСР).
11. Кравчук П.Ф. Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования: автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. филос. наук: спец. 22.00.06 / П.Ф. Кравчук. – М., 1992. – 32 с.
12. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 444 с. – (Ин-т психологии АПН СССР).
13. Луи де Бройль. По тропам науки / Луи де Бройль. – М.: Знание, 1962. – 284 с.
14. Пономарев Я.А. Психология творчества / Я.А. Пономарев. – М.: Наука, 1976. – 302 с.
15. Розвиток творчої особистості в умовах екологічної кризи: наук.-метод. посіб. У 2 ч. / За наук. ред. О.В. Киричука і В.В. Рибалки. – К.: Ін-т психології АПН України, 1993. – Ч. 1: Результати експериментальних і науково-практичних досліджень. – 124 с.
16. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: монографія / С.О. Сисоєва. – К.: Поліграфкнига, 1996. – 406 с. – (Ін-т пед. і психол. проф. освіти АПН України).
17. Украинский советский энциклопедический словарь. В 3 т. / Ред. кол.: А.В. Кудрицкий и др. – К.: Глав. ред. УСЭ, 1988 – 1989. – Т. 3. – С. 347.
18. Філософія: навч. посіб. / За ред. І.Ф. Надольного та ін. – К.: ВІКОР, 1997. – 584 с.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013

**15 лютого 2013 року
Стрітення Господнє**

Стрітення – свято сорокового дня від народження Ісуса Христа. Це свято принесення Святою Дівою Марією сина до Єрусалимського Храму.

У народі **Стрітення** здавна символізує зустріч зими з весною. З цим святом пов'язано багато прикмет, за якими можна буде судити про хід цілого року. Для віруючих обов'язковим у цей день є похід до церкви за свічкою-оберегом і свяченою водою. Свічка весь рік буде оберегом дому від вогню і блискавки, а вода буде мати цілющі властивості.

Ще однією особливістю свята було ворожіння. Напередодні свята на ніч ставили на поріг тарілочку з зерном, і якщо вранці на ньому з'являлася роса, то рік буде врожайний і багатий.

